

VOCABULARI D'AJUDA DE LA LLISTA DE PRESIDENTS DE LA GENERALITAT

www.geocities.com/vesioantiga

Abacomte

- Abat investit de la dignitat de comte a l'època carolíngia.
- Noble o altre seglar a qui és atribuït en comenda el govern d'una abadia o església.

Abadia

- Monestir regit per un abat o una abadessa.
- Edifici o conjunt d'edificis d'un monestir o d'una col·legiata.

Abat

- Superior, a la majoria d'ordes monàstics i canònics, d'un monestir o d'una col·legiata, que ha rebut una benedicció solemne especial, a la qual va annexa la facultat de conferir ordes menors als seus subordinats i de consagrar altars. La potència econòmica de les abadies i llur inserció dins el règim feudal provocà la cobejança dels reis merovingis i carolingis, que nomenaren abats seculars i fins abats laics i abacomtes, que n'usufructuaren les rendes. A partir del segle XV, papes i reis nomenaven abats comendataris. Des de l'edat mitjana l'abadiat fou conferit cada vegada més sovint (llevat d'algunes congregacions) a membres de la noblesa. No fou fins a mitjan segle XIX que hom retornà al sistema antic de l'elecció del suposat més digne.

Abat comendatari

- Persona que rebia en comenda les rendes (o una part d'elles) d'un monestir. Eren nomenats pels papes a partir del Renaixement i per alguns reis, per concessió papal. Sovint eren grans personatges eclesiàstics que, sense residir-hi, acumulaven la comenda de diversos monestirs. Malgrat la reforma del Concili de Trento, continuaren fins al segle XVIII. Giuliano della Rovere, el futur papa Juli II, per exemple, fou comendatari entre d'altres abadies, de Montserrat.

Acòlit

- Ministre de l'església que ha rebut el ministeri de l'acolitat (*darrer dels quatre ordes menors que precedeixen el sacerdot*) i que serveix l'altar.
- Escolà que serveix l'altar, encara que no hagi estat ordenat.

Almoiner

- Encarregat de distribuir o d'administrar les almoines dels prínceps, nobles, prelats, monestirs o corporacions. A mitjan segle XI, la comtessa Ermessenda tenia d'almoiner a Vic el bisbe Guillem. El càrec fou variable fins que Pere III el Cerimoniós nomenà el 1375, l'abat de Poblet, Guillem d'Agulló, almoiner major dels reis de Catalunya - Aragó, amb facultats per a delegar dos lloctinents que exercissin el càrec efectivament. Aquest càrec passà als abats successors.

Aragó (Joan d')

- (Benavari 1457 - ? 1528) Del 1406 al 1506 fou lloctinent del Principat; el 1507 succeí al Gran Capitan en el virregnat de Nàpols, d'acord amb la política reial del moment de retornar els alts càrrecs italians a les mans dels súbdits de la corona catalano-aragonesa. Exercí el càrec fins a l'any 1509, any que retornà a Catalunya. Elegit president de la Generalitat de Catalunya com a castellà d'Amposta el 1512, fou nomenat el mateix any, successivament, lloctinent del Principat, capità general – la unió dels dos càrrecs en una mateixa persona era aleshores una novetat – i lloctinent general de la corona catalano-aragonesa.

Ardiaca

- Primer o principal dels diaques (*crístians que han rebut el grau de jerarquia eclesiàstica immediatament inferior al de capellà o sacerdot*) d'una església. Ja en el segle II, d'entre els diaques, el bisbe en triava un com a ajudant especial per a l'administració dels béns eclesiàstics i l'atenció als necessitats, però fins al final del segle IV no en son documentats ni el nom ni l'ofici, que, a poc a poc, s'estengué a totes les esglésies. Les seves funcions eren les d'ajudant i vicari del bisbe en el govern diocesà tenia al seu càrec especialment l'educació dels clergues, la vigilància de la disciplina eclesiàstica, l'administració i l'ús dels

béns de l'església diocesana, amb poder judicial sobre els clergues; en període de seu vacant, pertocava a l'ardiaca el govern de la diòcesi i moltes vegades n'era el successor. Als segles VIII i IX els fou confiada també la vida pastoral. Al final del segle IX aparegué mes d'un ardiaca per diòcesi, i al segle XII eren, ja gairebé sempre, preveres. El feudalisme introduí els laics dins aquest ofici eclesiàstic i fou un dels que més limità la jurisdicció episcopal. Per aquest motiu, tant els moviments reformadors dels segles XV i XVI com el concili de Trento, en ratificar l'autoritat episcopal, reduïren les facultats de l'ardiaca, que passà a ésser simplement una dignitat dins dels capítols catedrals.

Arquebisbe

- Prelat que té un poder d'ordre igual al dels bisbes, però amb una certa preeminència respecte a aquests, sia per raó d'una jurisdicció pròpia, sia per raó d'una dignitat simplement honorífica. El nom d'arquebisbe apareix per primera vegada a Orient, l'any 348 i designa el bisbe de les ciutats importants; a partir del segle V el seu us fou freqüent i fins i tot el papa era designat amb aquest títol, i al segle VIII tots els metropolitans rebien aquest apel·latiu. Durant tot aquest temps a Occident aquest títol fou menys usat i sempre conjuntament amb el títol de bisbe; més aviat que un mot jurídic era una fórmula honorífica. Al final del segle VIII, i ja a tota la cristiandat, arquebisbe esdevingué sinònim de metropolità perdurà tanmateix com a títol merament honorífic. La insígnia pròpia de l'arquebisbe, a l'Església llatina, és el pal·li.

Arxiprest

- *Prevere* que, per delegació del bisbe, exerceix certes atribucions sobre els preveres d'un territori determinat, que compren diverses parròquies.
- Antigament a les esglésies catedrals, *sacerdot*, generalment el més vell, que exercia les funcions de l'actual *vicari general*.
- Títol d'una dignitat dels *capítols catedrals* o de *col·legiates*, generalment unida a la cura d'ànimes.

Baptisteri

- Lloc destinat a l'administració del baptisme

Basílica

- Construcció pública d'època romana, composta per una gran sala rectangular, dividida en naus per files de columnes, que pot tenir un absis en un extrem o en tots dos. D'origen dubtós, a l'època clàssica servia com a centre de reunió, tribunal, llotja etc.
- Església que per la seva forma recorda la basílica romana. El nom de basílica, amb variacions, fou aplicat encara durant l'edat mitjana a molts edificis de culte de planta ben diversa; però fou substituït pels d'església i de catedral (aquests per a les seus episcopals), mots que prevalen actualment.

Batllia

- Dignitat de l'orde de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem (v. *hospitaler*) que els cavallers professors obtenien per antiguitat o per gràcia particular del gran mestre que els assignava territori de jurisdicció. El títol avui es merament honorífic.

Batlliu

- Dignatari de l'orde de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem (v. *hospitaler*) que tenia a càrrec seu una batllia.

Benefici eclesiàstic

- Entitat jurídica erigida a perpetuïtat per l'autoritat competent. Consta d'un ofici (v. *ofici*) sagrat o eclesiàstic, amb els deures i els serveis corresponents, i del dret a percebre les rendes que hi van annexes.

Beneficiat

- El qui frueix d'un benefici eclesiàstic.

Bisbe

- Clergue que ha rebut l'ordenació episcopal, considerada plenitud del l'orde per l'Església Catòlica. Amb l'emperador Constantí, l'Església fou reconeguda oficialment (313) i esdevingué instrument de l'estructura política de l'Imperi, i el bisbe s'anà convertint en un personatge oficial de la vida civil. A l'Occident, durant l'època feudal, el bisbe era un noble més, sotmès a l'emperador per als afers de la senyoria temporal. Precisament la lluita de les *Investidures*, en que l'Església defensava la seva independència, s'hagué de basar en un poder tant fort com el del emperador: el del papa. En conseqüència, l'alliberament dels bisbes del poder temporal, els col·locà cada vegada més, sota un altre poder temporal: el de la cúria romana. L'elecció del bisbe era feta, al començament, per la comunitat cristiana, sota el control dels bisbes veïns. El Concili de Nicea (325) establí que l'elecció havia d'ésser confirmada pel metropolità a mesura, però, que el bisbe es convertia en un dignatari profà el poder civil s'anà infiltrant en les eleccions, primer reservades als bisbes de la província eclesiàstica a l'Orient (actualment els bisbes són elegits pel sínode) i als capítols catedrals a l'Occident, fins que per concordat o per privilegis i a partir de l'edat moderna, els reis obtingueren l'exclusivitat de l'elecció, que el papa només confirmava.

Bisbe electe

- Un prevere electe com a bisbe, però que encara no ha estat ordenat ni consagrat.

Braç eclesiàstic

- Braç de les corts dels regnes de la corona catalano-aragonesa en el qual s'aplegaven els representants de l'estament eclesiàstic. El primer en dignitat i precedència, sovint el seu representant era el qui, en nom de tots els braços (v. *braç militar, braç reial i braç eclesiàstic*) responia a la proposició del monarca. El constituï en les grans dignitats eclesiàstiques, que representaven tant el poder espiritual de l'Església com, en bona part dels seus titulars, el poder feudal (al Principat la jurisdicció territorial eclesiàstica representava més de la quarta part del país, en població i en territori). A les corts del principat n'eren integrants ordinaris l'arquebisbe de Tarragona, que el presidia, els altres bisbes del Principat, els capítols catedrals (representats per síndics), els representants de l'orde de Sant Joan (el castellà d'Amposta, el gran prior de Catalunya i els comanadors de l'orde), els abats dels grans monestirs i els priors de convents que no depenien d'altra jurisdicció eclesiàstica al Principat. Al regne de València, constituït de manera semblant (entre els bisbes figurava també el bisbe de Tortosa), en formaven part el mestre de Montesa i els comanadors d'altres ordes militars. Tots els integrants del braç eclesiàstic podien fer-se representar per un delegat o procurador.

Breviari

- Llibre litúrgic de l'Església Catòlica llatina, que conté els texts de l'ofici diví o litúrgia de les hores. Delimita el contingut i l'extensió de la pregària i li confereix unitat.

Cabiscol

- Dignitat eclesiàstica de les catedrals i les col·legiates: té l'origen en l'ofici de cap d'escola de catedrals i monestirs, que comprenia l'ensenyament de les humanitats i del cant. Del segle X al XIII exercia les funcions de cantor primer, i rebia també els noms de *precentor, primicer i xantre*. Del segle XII al XV, als Països Catalans i d'altres llocs, el cabiscol dirigí les institucions docents de les ciutats episcopals, fins que les autoritats municipals se'n feren càrrec (segle XVI), i aleshores la seva funció restà limitada a l'ensenyament musical a les escoles eclesiàstiques i a la direcció del cant coral. A Tortosa, al País Valencià i a Mallorca el cabiscol continuà essent el cantor primer fins al segle XVIII. Amb la complexitat dels serveis litúrgics, el cabiscol restà reduït de mica en mica a una dignitat del capítol catedralici.

Cambrer

- Als monestirs i a les canòniques, eclesiàstic encarregat del proveïment dels vestits per als monjos, canonges o *porcioners*; a vegades s'encarregava també del parament de les habitacions, funció que als grans monestirs era encomanada al *cubiculari*. Per a aquestes funcions el cambrer disposava d'una part de les rendes del monestir, dites de la *cambreria*. Era considerat ofici major i dignitat eclesiàstica.

Canceller

- Càrec universitari, el més alt de la jerarquia acadèmica, representant de l'autoritat papal o regia. No té caràcter executiu. Al segle XII el canceller del capítol catedral era generalment cap de l'ensenyament diocesà com a director i professor de l'escola de la catedral examinava els candidats al professorat, atorgava llicència per a ensenyar dins la diòcesi i concedia els títol o graus universitaris. En formar-se les universitats (segles XII i XIII), el canceller n'esdevingué cap suprem, com a representant del bisbe, amb les mateixes prerrogatives, que aviat s'anaren limitant a favor del rector, i el càrec es convertí així en títol honorífic. A les universitats de l'Església Catòlica, el càrec adquirí nova consideració a partir del segle XIX, i fou uniformat el 1931. En determinats països (com la Gran Bretanya) el càrec perdura, mentre en altres a desaparegut (França, Espanya). Als Països Catalans el càrec existí des de la fundació de l'Estudi General de Lleida, el 1300, i fou de nomenament regi i confiat a un canonge de la seu lleidatana. A Barcelona, el càrec existí des del 1401 per l'Estudi de Medicina i Arts i, des del 1565, en la figura del bisbe de la ciutat, per a tot l'Estudi General. A València (des del 1500) era confiat al seu arquebisbe.

Cànon

- Regla o llei general, principi que governa el tractament o l'aplicació d'alguna cosa, criteri.

Canonge

- Antigament, clergue que seguia una regla o cànon i vivia generalment en comunitat (v. *canònica*)
- Membre d'un *capítol catedral* o d'una *col·legiata*. Cal distingir els canonges seculars dels regulars (augustinians, premonstratesos, del Sant Sepulcre, del Laterà entre d'altres). D'una manera de vida quasi monàstica al segle VI, els canonges passaren a possessors d'un benefici eclesiàstic honorífic, amb una preeminència de dignitat i d'emoluments. Les antigues dignitats i prelacies catalanes eren, ja al segle X, l'ardiaca, l'arxiprest, el sagristà i el cabiscoll; mes tard (segle XVI), s'hi afegí el degà. La llarga evolució de la institució canonical ha creat les distincions de canongies de dignitat: ardiaca, degà, arxiprest, precentor i mestrescola, i les d'ofici: doctoral (o **canonge doctoral**), magistral (o **canonge magistral**), lectoral (o **canonge lectoral**), i penitenciari (o **canonge penitenciari**). Pel sistema d'entrar al capítol, hom distingeix canonge d'oposició i canonge de gràcia, i, segons llur servei actiu o no, canonge resident i canonge honorari.

Canònic

- Conforme als cànons de l'església. *Dret canònic*.
- Corresponent a les normes del dret eclesiàstic. *Impediments canònics*.

Canònica

- Comunitat de clergues que es regeixen per una regla o cànon, dits canonges o clergues regulars. L'evolució de les canòniques es dividida per quatre períodes separats per les reformes carolíngia (segles VII-IX), gregoriana i agustiniana (segle XI) i la secularització del 1592, on Climent VIII a instàncies de Felip II de Castella, secularitzà totes les canòniques regulars agustinianes; les d'Àger, Mur, Cardona, Manresa; Sant Joan de les Abadesses, Vilabertran, l'Estany i Calaf es convertiren en col·legiades, la de Solsona es convertí en catedral (1593), i els petits priorats s'extingiren. De les seves rendes foren creades les cinc dignitats reials de canonges de les catedrals de Barcelona, Girona i Vic.

Capítol catedral

- (O simplement *capítol*) Corporació formada per canonges com a consell del bisbe a les catedrals; té també al seu càrec, amb l'auxili del beneficiats, la celebració solemne de l'ofici diví. Els capítols catedralers sorgiren al llarg del segle XI amb la dissolució de la vida en comú de les canòniques catedralícies i perquè s'accentua la separació dels béns entre les menses episcopal i capitular. La *mensa* capitular era administrada pels *pabordes*; l'organització de les *pabordies* per mesos de l'any ajudà a fixar el nombre de membres de cada capítol, tasca duta a terme a Catalunya el 1299 pel legat papal Jean d'Abbeville. Dintre del capítol era d'importància l'*ardiaca*, els seus interessos i en general els dels capítol eren sovint contraposats als del bisbe com en la provisió de beneficis i parròquies reservades al capítol i dels quals sovint gaudien els mateixos canonges. El capítol exercia la jurisdicció eclesiàstica durant la seu vacant —elegia entre els seus membres el vicari capitular—, però l'absència

sovintejada dels bisbes féu que aquesta jurisdicció fos mantinguda fora de la seu vacant. Això comportà que el capítol fos representat en els concilis provincials i a les corts. Li fou reservat, a més, el dret d'elegir el bisbe i, a Catalunya, ho practicà gairebé exclusivament fins a la intromissió del fiscalisme de la cort pontificia d'Avinyó en ple segle XIV. A partir de Trento, però, perdé definitivament aquesta atribució així com la jurisdicció eclesiàstica, però mantingué la jurisdicció civil i el dret de representació a corts. La supressió de la majoria de privilegis dels capítols a favor del bisbe i de la centralització romana no es féu sense resistència i lluites, implicades sovint, a Catalunya, amb les lluites entre bàndols generalitzades dels segles XVI i XVII entre nyerros i cadells, i la influència econòmica i política dels capítols fou en determinats moments decisiva – es el cas de Pau Claris -. Modernament, els seus privilegis han esdevingut mes honorífics que efectius.

Capítular

- Relatiu o pertanyent a un capítol d'eclesiàstics.

Cardenal

- Títol de cadascun dels alts dignataris eclesiàstics assistents del papa. Escollits per aquest, que comunica llur nomenament en un consistori, tenen a llur càrec l'elecció del successor a la mort del pontífex.

Castellà

- A l'edat mitjana, persona que tenia el govern, la defensa i la jurisdicció d'un castell en domini útil i possessió immediata, en nom del seu senyor en els llocs baronials o del sobirà en els reials, amb obligació de defensar-lo. Era obligat a fer el jurament de fidelitat i homenatge al senyor. Com els *castlans*, des del segle XIV fou substituït gradualment per altre persones de més fàcil remoure, com els alcaids, batlles i capitans de castells. El castellà del castell d'Amposta, de l'orde de l'Hospital, mantingué aquest títol després d'esdevenir, vers el 1157, el cap de les cases de l'orde a Catalunya i Aragó.

Castlà

- A l'edat mitjana, el qui tenia el govern i la jurisdicció d'un castell i d'una porció de béns annexos o castellania, en possessió immediata, bé que sense cap dret sobre el domini útil, en nom del senyor que els hi havia confiat, a voltes de manera vitalícia, però temporalment temporal o accidental. No podia posar sots-castlà sense consentiment del seu senyor. Des del segle XIV els castlans començaren a ésser substituïts pels batlles, alcaids i capitans de castell.

Catedral

- Església principal o mare d'una diòcesi on radiquen la seu del bisbe i el capítol canonical. La denominació es generalitza, juntament amb l'anàloga de *seu*, a partir de l'època carolíngia. La dedicació de la catedral, que sol ésser basílica, ha d'ésser celebrada per totes les esglésies de la diòcesi. En sentit ampli, compren també el conjunt d'edificis entorn de la basílica; el baptisteri i, generalment residències actuals o antigues del bisbe, dels clergues o dels canonges, sovint centrats per un claustre.

Clergue

- Fins a l'any 1972 i segons el dret canònic, home destinat al servei de Déu, almenys en primera *tonsura*. Hom anomenava minorista el qui havia rebut algun dels ordes menors, i ordenat "in sacris" el qui n'havia rebut un dels majors. Actualment, segons les noves disposicions de Pau VI, recollides en el Codi de Dret Canònic del 1983, hom esdevé clergue només amb el *diaconat*. Hom distingeix el **clergue secular**, que viu sota la seva responsabilitat, del **clergue regular**, que viu sota una regla. La legislació eclesiàstica ha detallat minuciosament les condicions prèvies per esdevenir clergue (v. *clericat*), com també les seves conseqüències, que son la incardinació a un bisbat o a una entitat oficial reconeguda (com un orde religiós), els privilegis clericals i les obligacions. L'estat clerical es perd per la declaració d'invalidesa de l'ordenació, per la pena de dimissió o per una dispensa de la Santa Seu.

Clergue regular

- Canonge.

Clericat

- Dignitat, estat de clergue.

- Estament eclesiàstic dels clergues. Inicialment fou el grup de servidors de la comunitat cristiana, format entorn del bisbe i del presbiteri; amb el temps tingué influència oficial sobre tota la vida civil i constituí un dels tres estaments que formaren l'estructura de l'estat durant l'antic regim (v. *eclesiàstic*). El concepte de clericat es, doncs, el d'un grup, i després el d'una classe social, que no es pot confondre amb la funció sacerdotal existent en totes les religions. Com a grup funcional a l'interior de l'Església, es formà durant els tres primers segles, seguint l'evolució que portà a distingir i a donar personalitat pròpia, subratllada amb ritus d'ordenació especials, a diverses funcions subordinades al sacerdoci (lectors, acòlits, sots-diaques, etc). Ben aviat els cristians dedicats a una funció especial en el si de la comunitat (preveres i diaques) formaren un cos o col·legi diferenciat. En els petits estats que succeïren l'Imperi Romà d'Occident, el clericat comença d'ésser un estament diferenciat i privilegiat de la societat, dipositari de les tradicions culturals i polítiques de Roma. Al segle IX, a gairebé tota Europa els funcionaris públics eren clergues. El feudalisme introduí profundes diferències econòmiques entre els membres del clericat, (clergues rurals, prelats i abats). Els clergues, que ordinàriament fins al segle XI eren casats, arribaren a establir uns certs drets dinàstics, i fins i tot als segles X i XI i hagué intents d'establir dinasties episcopals. Durant la baixa edat mitjana aparegueren els anomenats *privilegis* clericals: privilegis del *cànon* (la injuria real a un clergue es sacrilegi), del *fur* (les causes contencioses i criminals dels clergues pertocuen als tribunals eclesiàstics), *d'exempció* (del servei militar i oficis públics) i de *competència* (límit en l'embargament per deutes). En l'aspecte polític, el clericat era present corporativament a les altes assemblees dels regnes, corts o parlaments, constituint-ne el *braç eclesiàstic*. Al segle XVI els excessos contrareformistes dels nous grups clericals causen una profunda divisió del clericat (lluïtes entre jansenistes i jesuïtes, segles XVII i XVIII), que desembocà en un gran descrèdit davant del poble. Al segle XVII nasqué entre les classes cultes el modern anticlericalisme, fruit del qual fou el definitiu apartament del clericat de la funció política. En aquest sentit la Revolució Francesa posà fites irreversibles proclamant (1795) la separació entre l'església i l'estat, a imitació de la constitució americana, promovent un retorn del clericat a les tasques específicament religioses.

Col·legiata

- Església no episcopal que té capítol de canonges i en què se celebren els oficis com a les catedrals. El superior del capítol és anomenat *prior*, *degà* o *abat*. Des del segle XVII van en decadència, i només en resta la institució en esglésies que havien estat catedrals. Als països catalans les col·legiades deriven de les antigues canòniques regulars, secularitzades pel papa Climent VIII l'any 1592. Les col·legiades creades després de 1592 conservaren els privilegis antics i foren governades per abats (anomenades també abadies per aquest motiu), pabordes o priors, als quals s'afegí el títol d'arxiprest.

Comanador

- Dignitat dotada de renda que administrava una casa religiosa d'un orde religiós o *comanda*. Als ordes de l'Hospital, de la Mercè i de Sant Antoni Abat es anomenat sovint *preceptor*.

Comanda

- Cessió condicionada d'una possessió o d'un dret, d'un castell o d'una jurisdicció, feta pel sobirà o per un altre senyor superior a un home lliure, el qual pel aquest fet li esdevenia vassall, i en percebia les rendes. Equivalia a infeudació.

Comenda

- Administració o custòdia d'una església vacant per un clergue que en percebia les rendes o provisió d'un benefici regular atorgat a un secular, amb dispensa de la professió religiosa. La comenda era temporal quan era donada per un temps limitat, generalment fins que el bisbat, l'abadia o qualsevol altre benefici eclesiàstic fossin coberts definitivament, i en aquest cas el comendatari no tenia dret sobre les rendes. La comenda perpètua donava dret al comendatari de fruit de les rendes i dels beneficis, com a veritable prelat o beneficiat. L'ús d'encomanar a un bisbe el govern d'un altre diòcesi ja era vigent sota Gregori el Gran. Concessions anàlogues, especialment en abadies, foren nombroses des del període carolingi. L'ús esdevingué un abús i s'estengué sobretot durant el període del papat d'Avinyó

i als segles XV i XVI, fins que s'hi oposà el concili de Trento, bé que no s'eliminà la pràctica, especialment per als cardenals. Als Països Catalans, als segles XV i XVI foren cedides pels papes en comenda les abadies més riques del regne. L'abús que això comportava fou tallat de soca-rel per la congregació de Valladolid, que no admetia òbats comendataris (v. *abat comendatari*). A Montserrat, per exemple, hi tornà a haver abat propi a partir de la reforma de 1493, amb menyspreu total dels comendataris que continuava nomenant la Santa Seu. A la resta d'abadies i en altres ordes monàstics i canònics s'anà perdent a partir del concili de Trento.

Comendatari

- Dit del qui rebia la guàrdia, l'administració i el govern d'una diòcesi, església, abadia o benefici eclesiàstic a títol de *comenda*.

Comte d'Empúries, (Joan I)

- (1338? – 1398) Embellí Castelló d'Empúries, n'acabà la catedral i intentà sense èxit - en topà amb la mitra de Girona -, d'erigir-la en seu episcopal. Ajudà Pere III, el 1364, a València i Aragó, contra la invasió castellana. El 1373 estrenyí les seves relacions amb aquest, al casar-se, en segones noces, amb Joana, filla del rei; però aviat s'enemistà amb ell, portat pel seu esperit independentista. El 1396 Pere III ocupà el comtat i el declarà unit a la corona. Li fou tornat el 1387 a precs del papa d'Avinyó. Mort el rei, acabà (1389) col·laborant amb Joan I, fill de Pere III, però el 1395 el rei disputà novament amb el comte, tornà a enemistar-se amb ell i el 1396 el reclougé a Castellví de Rosanes, on morí.

Consueta

- Llibre de consuetuds (*usos constants, habituds*) i costums, practiques i cerimònies, d'una església o corporació parroquial. Originàriament coordinava els llibres litúrgics per a ús diari, i més tard es transformà en manual de les obligacions dels rectors i els clergues (processons, confraries, aniversaris, etc). Pur directori oficial, aviat hom hi intercalà la relació d'usos particulars de cada església. Les consuetes no s'adaptaven a cap forma fixa ni eren tampoc prescrites pels canons. Son d'una gran valor històrica i jurídica per ésser les uniformadores del culte de cada diòcesi, i son sancionades i normalitzades pels concilis i els sínodes.

Cubiculari

- Als grans monestirs, monjo que s'encarregava del parament de les habitacions, funció que sovint exercia el *cambrer*

Degà

- El qui te cura d'una circumscripció diocesana per delegació del bisbe. Anomenat també **vicari forà** o **rural**, fou sinònim d'*arxiprest*.
- Dignitat del *capítol catedral* o col·legiata que comporta el dret de presidència.

Domer

- Clergue que exercia un càrrec per setmanes.
- Cadascun del beneficiats que s'alternaven setmanalment en la celebració dels oficis divins, en la presidència del cor o en l'administració dels sagraments
- A Eivissa, prevere que anava setmanalment a dir missa a les esglésies rural.
- A la seu de Barcelona, sacerdot que té l'encàrrec de fer els baptismes, inscriure'ls al llibre d'arxiu i treure'n certificacions.
- A la seu de Manresa i a diverses parròquies catalanes, rector.

Dret de sagristia

- Tribut que pagaven els masos i les cases benestants per tal que el sagristà pogués complir els seus càrrecs. Era pagat normalment amb ordi, que els sagristans aplegaven i venien.

Diaca

- Cristià que ha rebut el diaconat.

Diaconat

- Grau de la jerarquia eclesiàstica immediatament inferior al *presbiterat*. Fou instaurat en la primitiva comunitat de Jerusalem com una funció pròpia d'ajut en la tasca apostòlica; a partir

de l'alta edat mitjana desaparegué en l'Església Llatina com a ministeri autònom i restà com un esglaó vers el sacerdoci.

Diòcesi

- Demarcació territorial sota la jurisdicció eclesiàstica d'un bisbe.

Eclesiàstic

- Relatiu o pertanyent a l'Església o al clergat.

- Membre de l'estament integrat per clergues, religiosos – ordenats o no -, religioses, novicis postulants i seminaristes. Fins a la fi de l'antic règim, els eclesiàstics gaudien d'immunitat personal (només podien ésser jutjats per tribunals eclesiàstics tant en causes civils com criminals), eren exempts d'impostos, àdhuc dels municipals (font d'inacabables conflictes; privilegis que s'estenien a gran nombre de laics, parents criats o familiars i sobretot als nombrosos funcionaris de la inquisició), i foren regulats pel dret canònic (v *clericat*). Als diversos estats de la corona catalano-aragonesa, l'estament eclesiàstic tenia representació a les corts (v. *braç eclesiàstic*).

Episcopal

- Relatiu o pertanyent al bisbe

Excardinació

- Declaració del bisbe per la qual un sacerdot deixa de formar part definitivament de la seva diòcesi. S'oposa a la incardinació

Hospitaler / ra

- Membre de l'orde de l'**Hospital de Sant Joan de Jerusalem** (dit també per això santjoanista) fundat el 1048 pel provençal Gerard amb la finalitat de tenir cura dels pelegrins que visitaven els Llocs Sants. Molt aviat la petita comunitat dirigida per Gerard fou centre d'importants donacions, tant a Palestina com a Europa. El rei d'Aragó Alfons I el Bataller, mort sense descendència, deixà en testament (1131) el seu regne a l'orde de l'Hospital, al del Temple i al del Sant Sepulcre, disposició que no fou complerta, i el regne d'Aragó passà a ésser domini, per casament amb Peronella, de Ramon Berenguer IV de Barcelona, que pactà amb aquestes ordes militars. El mestre de l'Hospital Ramon obtingué, tanmateix, compensacions importants per la renúncia. El segle XIV fou el moment de màxim apogeu econòmic, social i polític de l'orde; al segle XV entrà en un període de decadència. L'orde ha reivindicat darrerament la seva independència i potestat enfront de la Santa Seu, com es veié en el plet sostingut contra ella entre 1952 i 1955, amb motiu de l'elecció d'un nou mestre.

Incardinació

- Declaració per la qual un bisbe admet com a súbdit seu un eclesiàstic d'una altre diòcesi. S'oposa a la excardinació.

Investidura

- En el règim feudal, acte pel qual un senyor lliurava un feu al seu vassall. La investidura consistia en el lliurament d'un objecte que simbolitzava la potestat senyorial (ceptre, anell, vara) o d'objectes provinents del feu (ram de flors, un grapat de terra, bàcul), i generalment la cerimònia era precedida del jurament de fidelitat i de l'homenatge. L'intent, als segles XI i XII, dels senyors feudals, reis i emperadors de monopolitzar, juntament amb la investidura, la col·locació de beneficis eclesiàstics i àdhuc la provisió de bisbats i abadies, provocà l'anomenada "lluita de les Investidures".

Lloctinent, (lloctinent general)

- Del segle XV al XVIII, oficial reial, representant del rei, durant l'absència d'aquest, en un dels estats patrimonials de la monarquia catalano-aragonesa. Té l'origen en l'absentisme reial, que arribà a ser quasi permanent. El càrec fou institucionalitzat per Ferran II de Catalunya - Aragó des del nomenament, el 1479, del seu cosí, l'infant Enric d'Aragó, com a lloctinent general de Catalunya, i el 1492 Juan de Lanuza ho era del regne d'Aragó. Al regne de València, el càrec no s'institucionalitzà de manera permanent fins el 1520, amb Diego de Mendoza y de Lemos, que ho fou també nominalment del Principat de Catalunya. Als regnes de Sicília i de Nàpols prevalgué el nom de *virrei*, denominació que, des del segle XVI, tendí a

substituir arreu la de lloctinent general. Era el magistrat més important del regne. Tingué en un principi, caràcter permanent, però cessava automàticament si el rei entrava al regne, i tendí a ésser renovat després de cada trienni. Era assessorat per l'*audiència*, tenia jurisdicció civil i criminal – per a aquesta darrera necessitava un breu del papa – i *mer i mixt imperi*. El càrrec recaigué en una alta personalitat civil o eclesiàstica, inicialment del país, però que, des de la segona meitat del segle XVI, fou primordialment castellana. Des de 1512, al Principat de Catalunya, li fou adherit també el càrrec de *capità general*. A Mallorca a causa de les atribucions especials de que gaudia el *governador general*, aquest prengué també, des del segle XVI, el nom de *lloctinent general* o *virrei*. Al segle XVII, la institució fou respectada durant l'ocupació francesa del Principat de Catalunya (1641-1652 i 1697-1698) i coexistiren, així, dos lloctinents generals, nomenats, respectivament, pel rei de França i pel de Castella. El càrrec fou suprimit pels decrets de Nueva Planta. Només subsistí a Sardenya sota els governs dels Àustria (fins el 1720) i dels Savoia (fins el 1847).

Masdéu, (El Masdéu)

- Caseria i antic terme del municipi de Trullars (Rosselló), a l'est del poble, a l'interfluvi de Rard i de la Cata-rana. Fou centre de la important comanda del Masdéu dels templers. L'indret, pertanyen inicialment a la jurisdicció de Vilamulaca, fou donat als templers el 1132; el 1138 ja hi havia una preceptoría, que aviat fou transformada en comanda. El primer *comanador* es Arnau de Sant Cebrià (1149). Augmentà ràpidament de béns, i adquirí els forns de Perpinyà on fundà un priorat dependent. Quan s'extingí l'orde (1310) tenia 25 templers, i n'era *comanador* Ramon Saguàrdia. Tenia la jurisdicció d'Ills (Pollestres), Terrats, Santa Coloma, Palau del Vidre i Sant Hipòlit (prop de Salses). Passà als hospitalers, i fou unida al gran *priorat* de Catalunya. El 1390 les seves rendes eren de 3000 lliures; restà unida al gran *priorat* fins el 1792. Pel maig de 1793 hi tingué lloc la batalla del Masdéu, el primer enfrontament important de la Guerra Gran, en la qual les forces espanyoles del general Ricardos derrotaren les franceses del general Dagobert.

Mer i mixt imperi

- Administració de justícia en el sentit de jurisdicció completa, amb facultats per a declarar el dret i per a portar a execució les sentències donades. Afectava, - *mer imperi* -, als procediments que portaven aparellada sentència de pena de mort, pèrdua o mutilació de membres, bandejament i altres de gravetat i tenia la facultat, - *mixt imperi* -, de decidir en causes civils, contencioses governatives i en les criminals que portaven aparellades penes lleus.

Mensa (Mesa)

- Conjunt de béns o rendes que té una persona o corporació eclesiàstica.

Mestrescola

- Dignitat canonical dels capítols catedralicis estructurada al segle XII com a successora dels *scolastici* o *magistri* del segle anterior. Era diferent del *caput scholae* (*cap d'escola*) o cabiscol. Els concilis lateranenses de 1162, 1215 i 1515 legalitzaren el càrrec en imposar la creació d'escoles separades de la catedral però sota el magisteri del mestrescola. En les primeres universitats tingueren càrrecs importants, com en la de Lleida, de la qual foren els cancellers, prerrogativa que en part passà després a la universitat de Cervera. El concili tridentí manà que fossin ordenats d'ordes majors nomenats doctors o llicenciats en teologia i dret canònic. En crear-se els seminaris, foren normalment professors titulars de teologia.

Ofici

- En l'administració pública catalana de l'antic regim, càrrec. Alguns rebien el nom d'ofici major, com el jurat en cap o el *mostassaf* (*Funcionari municipal propi d'algunes poblacions de la corona catalano-aragonesa que tenia al seu càrrec la vigilància i el contrast dels pesos i les mesures que servien per a la venda del pa, el vi, l'oli i les robes, sancionar els infractors, comprovar en els mercats la bona qualitat dels queviures i productes i llurs preus, i vetllar per les obres fetes pels particulars en llurs cases. El càrrec fou creat per Jaume I a València, (1283). El 1339 Pere el Cerimoniós implantà el càrrec a Barcelona. Fou abolit pels decrets de Nueva Planta).*

Ofici eclesiàstic

Càrec constituït establiment per dret diví o eclesiàstic que fa partícip del poder de l'orde o de jurisdicció dins l'església.

Orde

- Societat de religiosos, aprovada per l'autoritat eclesiàstica, que viuen en comunitat sota l'observança d'una regla i que emeten vots solemnes, es a dir, reconeguts com a tals per l'Església, diversos (diferents) dels vots simples que caracteritzen les congregacions religioses. El concepte canònic d'orde el fruit d'una llarga evolució, que a partir d'un pluralisme primitiu de vida religiosa en les diferents formes : ascetes, ermitans, monjos, etc, mes o menys organitzats i dependents sempre de les esglésies locals, ateny una organització centralitzada depenent de la Santa Seu.

Paborde

- Títol eclesiàstic donat al canonge o al monjo que regia una pabordia.
- A l'edat moderna, títol honorífic donat als catedràtics de seminari pel fet d'haver-los estat destinades les rendes de les antigues pabordies.

Pabordia

- A les catedrals i als monestirs, administració que tenia cura d'un lot de béns i de la seva gestió. A les catedrals foren creades pabordies al segle XII; sovint eren dotze i tenien el nom de cadascun dels mesos de l'any. El paborde corresponent cobrava les rendes dels béns que li eren assignats i havia de mantenir els canonges el mes de la seva titulació. Als monestirs tenien missió semblant i rebien el nom del sector o la propietat principal dels bens que administraven: a Ripoll per exemple hi havia la pabordia d'Aja (Cerdanya) i la de Palau (Osona).

- Casa on residia el paborde.

- Casa monàstica petita que depenia d'un gran monestir; equivalia a un títol inferior al de priorat (per exemple, les pabordies de Castellterçol o de Caselles, dependents del monestir de l'Estany).

Pal·li

- Insignia pontifical consistent en una circular blanca, ornada amb quatre o sis creus, que el papa i alguns arquebisbes que en tenen el privilegi es posen al voltant de les espatlles, amb les puntes penjant sobre el pit i sobre l'esquena. Es de llana blanca d'anyell beneïda pel papa el dia de Santa Agnès, a l'església de la santa, a Roma.

- Dosser sostingut amb quatre o mes vares llargues per aixoplugar en les processons al sacerdot que porta la custòdia o al bisbe en l'entrada a les esglésies o als llocs de la seva jurisdicció. En alguns llocs també els reis o caps d'estat entraven a les esglésies sota pal·li.

Parròquia

- Demarcació territorial eclesiàstica regida per un rector, un prior o un plebà Antigament les parròquies eren regides també per un o diversos domers o un vicari perpetu quan eren membres d'un monestir.

- Església principal de la circumscripció parroquial en que radica l'activitat pastoral del rector.

Plebà

- Rector d'alguna parròquia important. Poc corrent als països catalans, el nom només és aplicat al rector de Montblanc (Conca de Barberà) i a algun rector valencià com el de Santa Maria d'Oliva (Safor).

Porcioner

- Canonge, monjo, beneficiat i algunes vegades simple laic que té dret a una part d'aliments o de vestuari dels béns comuns d'una comunitat.

- Sacerdot o beneficiat que, per l'acta de fundació del monestir, catedral o col·legiata, consta que té dret a les porcions o repartiments comuns.

Precentor

- Entre els segles X i XIII, xantre o cantor major en els monestirs o col·legiates, en contraposició al *succecentor* o cantor menor. Aquesta funció era normalment exercida pel *cabiscol* i sovint pel *primicier*. Solia tenir cura també de la biblioteca i l'arxiu.

Prelat

- Eclesiàstic que té jurisdicció ordinària en el fur extern o que té aquest títol honorífic. Hom distingeix entre **prelats majors** (cardenals, bisbes i altres que participen en el govern universal de l'Església) i **prelats menors** (abats – els quals, si tenen plena jurisdicció episcopal, son prelats “*nullius*” -, superiors generals i provincials, vicaris generals i capitulars). Tots reben el títol de monsenyor.

Presbiterat

- Grau de *prevere* dins el sagrament de l'orde.
- Dignitat, càrrec de *prevere*.
- Conjunt de tots els *preveres* d'una Església, d'una diòcesi, d'un país.

Presbiteri

- Conjunt de tots els *preveres* d'una església presidits pel bisbe. Les esglésies cristianes del segle I eren regides de diferent maneres; les judeo-cristianes, sobretot, continuaren amb el sistema presbiteral propi d'Israel, on els *preveres* o ancians (v. *ancià*) tenien el govern polític i religiós de les comunitats (v. *sanedrí*). Al segle II s'imposà la forma monàrquica: el bisbe, per poder atendre les comunitats extraurbanes (v. *parròquia*), ordenà col·laboradors, anomenats també *preveres*, donant origen al presbiteri diocesà Totalment subordinat al episcopat, l'orde dels *preveres* esdevingué un estament de segon grau.

Prevere

- Cristià que ha rebut l'orde del presbiterat per a exercir, en comunió amb el bisbe, el ministeri eclesial en una comunitat de creients. Anomenat normalment *capellà* o *sacerdot*, cal cercar-ne l'origen no pas en cap *sacerdocí*, sinó en la institució dels *preveres* de la primitiva comunitat cristiana (v. *presbiteri*).

Primicer

- Alt dignatari eclesiàstic. Sembla que a l'origen designà el cap dels notaris pontificis i el prefecte de la cancelleria apostòlica, càrrec que hom retroba en altres cancelleries imperials i eclesiàstiques. També designa el clergue que es trobava al capdavant del diaques, sots-diaques i clergues menors.
- El qui presidia el cor en els monestirs o col·legiates. Des de segle X al XIII era nomenat també *precentor*, per tal com entonava els cants.

Prior

- Superior d'una comunitat religiosa inferior a l'abat, dit sovint prior claustral, que te un càrrec d'administració espiritual dins la comunitat.
- En alguns ordes on no hi ha títol abacial (cartoixà mendicant, militar), superior major sense que el títol indiqui subordinació.
- Dirigent d'una casa monàstica petita o *priorat* dependent d'una abadia en el cas dels benedictins o bé plenament autònoma en els cas dels canonges agustinians i membres d'ordes sense càrrec abacial. En els canonges agustinians, el prior era el superior major de comunitats reduï des que quan augmentaven en nombre acostumaven a prendre la categoria abacial.

Priorat

- Monestir o casa religiosa regida per un prior Entre els benedictins hi havia el priorat simple, unit a una abadia en qualitat d'obediències o granges, i el priorat conventual o casa autònoma, no aixecada a la categoria d'abadia.
- Territori en que tenia jurisdicció un prior.

Rector

- Sacerdot que governa una parròquia. Segons el dret canònic, la té en propietat, per concurs o designació del bisbe o superior competent, i per tant es inamovible; ha de residir a la parròquia i es administrador dels seus béns. Abans era el notari nat dintre de la parròquia que autoritzava els documents (vendes, capítols matrimonials, testaments, etc).

Sacerdot

- Prevere, capellà. Hom sol distingir el *sacerdot diocesà* o *clergue secular* del que forma part d'un orde o congregació, anomenat *sacerdot regular*, *monjo sacerdot* o *clergue regular*.

Sagristà (sacrista)

- Clergue o laic que te cura d'una sagristia, de les coses necessàries per al culte cristià i de l'endreçament d'un església. En els antics monestirs, col·legiates i canòniques constituï a un ofici important que disposava d'un lot de béns, cosa que el convertí sovint en un petit magnat en les grans comunitats. En les parròquies grans era un clergue o beneficiat i en les petites rurals un cap de casa, els quals administraven els béns provinents del dret de sagristia. Diversos concilis provincials i sínodes diocesans legislaren sobre el sagristà i l'obligaren a donar comptes de les seves gestions als abats, rectors o degans. Les *consuetes* especifiquen els torns i la forma d'elecció dels sagristans.

Sagristia

- A les esglésies, local annex, generalment tocant el presbiteri, on són custodiats els ornaments i els vasos sagrats i on revesteixen els sacerdots i ministres sagrats per a les funcions litúrgiques. En la majoria dels casos es tracta d'una sala rectangular, voltada de calaixeres i armaris de grans dimensions, decorada amb quadres, frescs i mosaics de gran valor artístic.

Sanedrí

- Corporació jueva que tenia la suprema autoritat religiosa, amb atribucions judicials. Abans de la destrucció de Jerusalem (70 dC), ciutat on es reunia, era format per sacerdots del temple, ancians de les principals famílies i mestres de la llei, sota la presidència d'un gran sacerdot. Posteriorment fou constituït per mestres de la llei sota la presidència d'un patriarca.

Secularització

- Permís obtingut per un religiós de deixar definitivament l'institut al qual pertany, amb la pèrdua de tots els drets i deures inherents a la seva professió. El permís temporal es anomenat exclaustació.

Secularitzar

- Tornar a la vida seglar (allò que pertanyia a la institució eclesiàstica, a la vida religiosa). *Secularitzar els bens eclesiàstics*.
- Concedir la secularització (a un clergue o a un religiós).
- Obtenir un sacerdot o un religiós la secularització, viure com a laic.

Síndic

- A la corona catalano-aragonesa, representant de les ciutats i les viles reials a les corts. El conjunt de síndics de cadascun dels regnes constituï a el *braç reial* de les corts d'aquests.

Sots-cabiscol

- Dignitat eclesiàstica de les catedral i col·legiates, derivada de l'antic ofici de cantor o cabiscol segon, anomenat també succentor o sots-xantre

Sots-diaca

- Clergue que ha rebut el sots-diaconat.

Sots-diaconat

- Antic orde major, immediatament inferior al diaconat, en ús a l'Església llatina fins a la reforma del concili II del Vaticà. Comportava el celibat i l'obligació del breviari.

Succentor

- Sots-cabiscol

Tonsura

- Cerimònia religiosa consistent a tallar els cabells, parcialment o totalment, per significar una consagració especial de la persona. Generalitzada pels monjos cristians (segles V i VI) i introduïda més tard a l'església llatina (segles VI i VII) com a ritu d'admissió del clergat, distint del ordes menors. Ha estat suprimida pel concili II del Vaticà

Vicari

- Eclesiàstic que, en una parròquia, és sota l'autoritat del rector.

Vicari capitular

- Eclesiàstic elegit pel *capítol catedralici* per a regir una diòcesi durant la seu vacant fins a la elecció d'un nou bisbe.

Vicari general

- Prevere legítimament constituït per a representar la persona del bisbe en l'exercici de la seva jurisdicció in "*spiritualibus ac temporalibus*" a tota la diòcesi; és de lliure nomenament del bisbe, i cessa per mort o renúncia d'aquest, així com per revocació del bisbe. Aquest càrrec sorgí al segle XIII com a fruit de la rèplica dels bisbes als poders que els ardiaques havien anat acumulant des del segle IV, i fou plenament ratificat pel concili tridentí, que reduí l'ardiaconat a una dignitat honorífica dels *capítols catedralicis*.

Xantre

- Cantor primer en una catedral o un monestir. Avui dia tenen aquesta tasca un o mes beneficiats, especialistes en el cant i amb bona veu. El primitiu xantre solia ésser a la vegada el *primicier* i *cabiscol*, i tenia una tasca pedagògica entre els qui formaven l'escola catedralícia.